

Абдиев Мурат Журатович - э.и.д., доцент,
Парпиева Фатима Сааталыевна - ага окутуучу
Касымова Сюита Манасовна - ага окутуучусу,
Ош технологиялык университети
E: mail: mabdiev1977@mail.ru;

АЙЫЛ-ЧАРБАСЫНДА ЭМГЕК РЕСУРСТАРЫНЫН ӨНДҮРҮШТҮН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУН ЖОГОРУЛАТУУДАГЫ РОЛУ

Макалада айыл-чарбасынын эмгек ресурстарынын теориялык негиздери жана алардын өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатуудагы ролу изилденди. Изилдөө объектиси катары Кыргыз Республикасынын айыл-чарба субъекттери эсептелинет. Изилдөөнүн негизинде теориялык аспектке бул көйгөй боюнча буга чейин изилдөөчүлөрдүн көз карашына таянып, айыл-чарбасындагы эмгек ресурстарынын түшүнүгү жана өзгөчөлүктөрү такталды жана өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатуудагы ролу негизделди.

Ачкыч сөздөр: айыл-чарбасы, эмгек ресурстары, эмгек ресурстарынын рыногу, эмгек өндүрүмдүүлүгү, айыл-чарба өндүрүшүнүн натыйжалуулугу, техникалык камсыздоонун денгээли, эмгек ресурстарын үнөмдүү пайдалануу.

Абдиев Мурат Журатович - д.э.н., доцент,
Парпиева Фатима Сааталыевна – ст. преподаватель,
Касымова Сюита Манасовна – ст. преподаватель,
Ошский технологический университет

РОЛЬ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА

В статье рассмотрены теоретические основы изучения трудовых ресурсов сельского хозяйства и их роль в повышении эффективности производства. Объектом исследования являются субъекты сельского хозяйства Кыргызской Республики. По результатам исследования в теоретическом аспекте на основе обобщения имеющихся точек зрения предшественников по данной проблеме уточнены понятия и специфические особенности трудовых ресурсов в сельского хозяйства и обоснованы их роль в повышении эффективности производства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, трудовые ресурсы, рынок трудовых ресурсов, производительность труда, эффективность сельского производства, уровень технической оснащенности, рациональное использование трудовых ресурсов.

Abdiev Murat Zhuratovich - Doctor of Economical science, associate professor,
Parpieva Fatima Saatalyevna - Senior Lecturer,
Kasymova Suite Manasovna - Senior Lecturer,
Osh Technological University

ROLE OF AGRICULTURAL LABOR RESOURCES IN INCREASING PRODUCTION EFFICIENCY

The article discusses the theoretical foundations of the study of labor resources in agriculture and their role in improving production efficiency. The object of research is the subjects of agriculture of the Kyrgyz Republic. According to the results of the study, in a theoretical aspect, based on a generalization of the existing points of view of predecessors on this problem, the concepts and specific features of labor resources in agriculture are clarified and their role in increasing production efficiency is substantiated.

Key words: agriculture, labor resources, labor market, labor productivity, rural production efficiency, level of technical equipment, rational use of labor resources.

Эмгек- адамдын максаттуу физикалык же интеллектуалдык ишмердүүлүгү, анын негизинде ал жаратылышка таасир этүү менен коом үчүн конкреттүү жыйынтыкты түзөт. Эмгекти ар түрдүү эсептөө системаларында өлчөөгө жана баалоого болот. Эмгек экономикалык категория катары өндүрүштүн факторлорунун бири, ал эми эмгек күчүн натыйжалуу колдонуу-экономикалык өсүүнүн туруктуу фактору катары эсептелет.

1990 -жылдардагы саясий жана экономикалык өзгөрүүлөр мурдагы Советтер Союзунун өлкөлөрүнүн, анын ичинде Кыргызстандын эмгек рыногуна кескин таасирин тийгизген. Өткөөл мезгил жумушчу күчүнө суроо -талаптын да, сунуштун да өзгөрүшүнө алып келди, анткени өлкөнүн экономикасы олуттуу тармактык трансформацияга дуушар болду. Өнөр жай тармактары кыскарды, негизинен тейлөө чөйрөсүндө жаңы секторлор пайда болду. Адамдардын олуттуу саны жумушсуз калды, бул экономикалык активдүүлүккө жана калктын иш менен камсыз болушуна олуттуу таасирин тийгизди

Эмгек ресурстары - бул "калк" менен "жалпы жумушчу күчүнүн" экономикалык категорияларынын ортосунда аралык позицияны ээлеген категория. Сандык жактан алганда, жумушчу күчүнө коомдук чарбанын жана жеке эмгек ишмердүүлүгүнүн чөйрөсүндө жаш курагына карабастан иштеген бардык эмгекке жарамдуу калк кирет. Ошондой эле эмгекке жөндөмдүү, эмгекке катышууга жөндөмдүү, бирок үй чарбасында жана жеке дыйкандардын чарбасында иштеген, жумуштан тыныгуу менен окуудагы, аскер кызматындагы адамдар кирет [1, с. 328].

Республиканын экономикалык өнүгүүсүнүн азыркы этабы агрардык сектордогу өндүрүштүк мамилелердеги кардиналдуу өзгөрүүлөрү менен байланыштуу. Калктын жыргалчылыгынын деңгээли көп жагынан көз каранды болгон аларды айыл чарбасында ишке ашыруу биринчи даражадагы мааниге ээ. Агрардык сектордо, республиканын экономикасынын башка тармактарындагыдай эле, реформа капиталдык салымдардын жана мамлекеттин жардамынын жоктугу менен өтө оор шарттарда жүрүп жатат [2].

Агрардык сектордун рыноктук шарттарда ийгиликтүү иштеши үчүн түзүлүп жаткан потенциалды айыл чарбасында гана эмес, аны менен тыгыз байланышкан тармактарда сарамжалдуу пайдаланууга жетишүү керек. Бул агроөнөр жай комплексин башкаруунун бүт механизмдин мүчүлүштүктөрдү жоюуга, анын иштешинин натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча чараларды иштеп чыгууга олуттуу көңүл бурууну талап кылат [3].

Эмгек ресурстарынын структурасында коомдук өндүрүшкө катышуу позициясынан эки бөлүк бөлүнөт: активдүү (иштөөчү) жана пассивдүү (потенциалдуу). Жумушчу күчүнүн өлчөмү расмий түрдө белгиленген курактык чектерге - эмгекке жарамдуу курактын жогорку жана төмөнкү деңгээлине, эмгекке жарамдуу калктын эмгекке жарамдуу калкынын үлүшүнө, коомдук эмгекке катышкан эмгекке жарамдуу курагынан тышкары адамдардын санына жараша болот. Бул курактык чектөөлөр ар бир өлкөдө колдонуудагы мыйзам менен белгиленет. Кыргыз Республикасында эмгекке жарамдуу куракка эркектер үчүн 16 жаштан 63 жашка чейинки мезгил, аялдар үчүн 16 жаштан 58 жашка чейинки мезгил кирет.

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистикалык комитетинин маалыматы боюнча, 2019 -жылдын жыйынтыгы боюнча калктын саны 6389,5 миң адам, эмгекке жарамдуу калктын саны - 3701,9 миң, экономикалык активдүү калктын саны - 2188,5 миң, иштегендердин саны - 2352,1 миң. түздү.

2009 -жылдан 2019 -жылга чейин республиканын калкынын өсүшү 15,2%ды, эмгек ресурстарынын өсүшү 15,8%ды түздү. Акыркы фактор калктын өсүшү менен байланыштуу. Эгерде 2009 -жылы эмгек ресурстарынын саны 3095,5 миң болсо, 2019 - жылы - 3585,7 миң адам, б.а. изилдөө мезгилинде ал 490,2 миң адамга көбөйдү, калктын саны өсүүдө, ал эми жумуш менен камсыз болуу деңгээли 2009 -жылга салыштырмалуу 60,1ден 57,7%га чейин төмөндөгөн.

Айыл чарбасында болгону 689,3 миң адам иштейт, бул жалпы иштеген калктын 29,3% ын түзөт. Эске сала кетсек, өлкөнүн ИДПсындагы айыл чарбасынын үлүшү 14,1% ды түзөт жана жалпы калктын 65% ы айыл жергесинде жашайт.

Эмгек рыногу, биздин оюбузча, жумушчуларды коомдук эмгек бөлүштүрүү системасына жайгаштырууда кызыкчылыктардын келишүү процессин жеңилдетет. Бул жумушчуларды окутуунун жана бөлүштүрүүнүн үлүшүн түзүү процессине ийкемдүүлүктү камсыз кылат жана алардын өндүрүштө жана социалдык чөйрөлөрдө рационалдуу жайгашуусуна байланыштуу. Эмгек рыногу кадрларды калыптандыруу (даярдоо) менен колдонуунун ортосундагы байланыш кызматын аткараарын өзгөчө белгилеп кетүү керек. Мындан тышкары, адамдардын жөндөмүнө жана каалоосуна ылайык, бирок алардын социалдык муктаждыктарын эске алуу менен кесипти көбүрөөк маалыматтуу тандоо бар. Мындан тышкары, эмгек рыногу, албетте, жумушчулардын квалификациясын жана кесиптин жетишсиздигин эске алуу менен жеке кирешелерди жөнгө салуучу күчтүү рычаг болуп саналат, анткени жаңы шарттарда негизги экономикалык байланыштар менен жумуш менен камсыз кылуу чөйрөсүнүн ортосундагы атаандаштык бар.

Адам ресурстарын кайра бөлүштүрүүнүн активдүү формалары дүйнөдө көптөн бери колдонулуп келет. Постсоветтик өлкөлөрдө рынокко өтүү кызматкерлердин санын олуттуу кыскартууга алып келди. Кыргызстанда жумушсуз калктын өсүү процесстеринин интенсивдүүлүгүн эске алуу менен кырдаалды барган сайын олуттуу түрдө көзөмөлгө алуу зарыл.

Заманбап шарттарда агрардык сектордо эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн темпин тездетүү объективдүү зарылчылык болуп саналат жана көптөгөн экономикалык жана социалдык көйгөйлөрдү чечүү үчүн маанилүү улуттук экономикалык мааниге ээ. Эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн өсүшүнүн негизги ролу жана мааниси - бул айыл чарбасынын дүң продукциясынын өндүрүшүнүн өсүшүнүн негизги булагы болуп саналат, бул калктын керектөөлөрүн толук кандуу ишке ашырууга өбөлгө түзөт.

Ар кандай факторлордун айыл чарбасындагы эмгек өндүрүмдүүлүгүнө тийгизген таасиринин даражасы жана вектору бирдей эмес - кээ бирлери эмгек чыгымынын төмөндөшүнө, башкалары - айыл чарба өндүрүшүнүн өсүшүнө, ал эми башкалар эмгекти үнөмдөөгө да, өндүрүштүн өсүшүнө да таасир этет.

Эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн деңгээли төмөнкүлөргө көз каранды:

- табигый жана климаттык факторлор;
- айыл чарба өсүмдүктөрүнүн түшүмдүүлүгү жана малдын өндүрүмдүүлүгү;
- экономикалык жана социалдык факторлор;
- эмгекти материалдык жактан стимулдаштыруу;
- өндүрүштүн адистешүүсү жана кооперациясы;
- техникалык каражаттар менен камсыз кылуу, алардын сапаты, колдонуу мүнөзү

Айыл чарбасындагы техникалык жабдуулардын деңгээли көбүнчө агроөнөр жай секторунун өнүгүшүн аныктайт жана айыл чарбасында эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн темпин тездетет. Чет өлкөлөрдүн агрардык секторун өнүктүрүү тажрыйбасы

көрсөткөндөй, машина жана технологиялык модернизация айыл жергесинде эмгек өндүрүмдүүлүгүн 3-5 эсе жогорулатууга мүмкүндүк берет.

Эмгек өндүрүмдүүлүгү татаал экономикалык категориялардын бири, бирок ал продукциянын өндүрүшүндө адамдын потенциалы канчалык натыйжалуу колдонулганын көрсөтөт. Бул көрсөткүчтүн оң динамикасы ишканалардын эмгек чыгымдарын үнөмдөөнү аныктайт жана өлкөнүн экономикалык өсүшүнө алып келет. Азыр узакка созулган кризистин башынан кечирип жаткан айыл чарбасындагы эмгек өндүрүмдүүлүгүн талдоо өзгөчө мааниге ээ.

Өндүрүмдүүлүк менен бирге бирдей маанилүү резерв - эмгек ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу. Аларды натыйжалуу колдонуунун негизги жолдорунун арасында төмөнкүлөр турат:

- эмгек тартибин чыңдоо;
- кызматкерлердин жашоо шарттарын жакшыртуу.
- агрардык сектордо кадрлардын квалификациясын жогорулатуу;
- алдыңкы технологияларды жана инновациялык өндүрүш ыкмаларын киргизүү;
- команданын мүчөлөрүн материалдык кызыктыруу.

Базар экономикасы бар өлкөлөрдүн тажрыйбасы көрсөткөндөй, эмгекти уюштурууну жакшыртуу айылдык эмгекти рационалдуу пайдаланууда чоң мааниге ээ. Айыл чарба ишканаларында кадрларды тандоодо жана жайгаштырууда негизги кесиптердин жана адистиктердин психофизиологиялык өзгөчөлүктөрү эске алынышы керек.

Жетекчилер кызматкерлердин тажрыйбасын жана квалификациясын максималдуу пайдалануу үчүн өз кызматкерлеринин квалификациясын дайыма карап турушу керек.

Адабияттар:

1. **Абдымаликов, К.** Экономика сельского хозяйства [Текст]: учеб. / К. Абдымаликов, Ж. Жумабаев. – Бишкек, 2012. – С. 316, 328, 336-342.
2. **Абдиев, М.Ж.** Общая эффективность механизмов использования производственного потенциала в сельском хозяйстве [Текст] / М.Ж. Абдиев, С.Т.Умаров, Г.А.Аттокурова // Экономика и бизнес: теория и практика, 2017.-№5 -С. 7-9.
3. **Абдиев, М.Ж.** Совершенствование управления в сельском хозяйстве КР [Текст] / М.Ж. Абдиев, К.М.Маатов // Экономика и бизнес: теория и практика, 2017.-№2 -С. 4-7.
4. **Добрынин В.А.** Экономика сельского хозяйства. - М.: ВО Агропромиздат, 1990.- С. 139-140.
5. **Попов Н.А.** Экономика сельскохозяйственного производства.-М.: ЭКМОС, 2009. – С. 31.